

Ergo in virtute hujus sacrificii claritatem vultus tui A
et requiem eternam tribuere dignare ei, Domine,
qui vivis et regnas Deus per omnia secula, amen!

*Albero maxime vir, flet Roma, flet undique Trevir,
Tanto, tam miro, te moriente viro.*

Trevir pastorem, flet Roma ruisse rigorem,

Dogmaque justiciæ, lumen et ecclesiæ.

Magnus eras magnis, par parvis, meta tyrannis,

Gloria divitibus, portio pauperibus.

Castra tyrannorum subvertens, castra bonorum

Plurima condideras, largus et hospes eras,

Largus et humanus. Compleverat ordine Janus

Octo decemque dies. Mors tibi sit requies!

Hi ⁴¹¹⁰ decem versus continentur in epitaphio
domni Alberonis Trevirensis archiepiscopi, scripti
aureis litteris in cupreis lamminis.

Infra arcum :

Belgica Roma, tuum decus et tua gloria perpes,

Hic jacet, eternus qui tibi vivit honor.

Albero, lux orbis, decus urbis, gloria cleri,

Ornatus patriæ, splendor et ecclesiæ,

Parte minore sui jacet hic, majore superstes :

Mens etenim superest, fama perhennis erit.

O quam magnus homo quam parvo clauditur antro!

Laudibus et meritis non minor orbe fuit.

Huic speciale fuit, non vinci, vincere, victis

Parcere, larga manus ⁴¹¹¹ non habuisse parem.

Hic vir, hic est, cui primati sua subdere colla,

Germani Belgæ non habuere nimis.

Treveris alma per hunc major, tibi Roma Quirites

Transmisit, cives fecit et esse tuos.

Hucque caput mundi veniens, hic esse cor orbis

Non negat, et nomen Roma secunda tuum.

Janus bis novies solem produxerat orbi,

Cum tantam lucem sustulit æcclesiæ.

Quod solum restat, dic, lector, supplice mente :

Albero, sit tibi lux, sit tibi vita Deus,

Qui velut e specula, toto spectabilis orbe,

Treveris evexit nomen ad astra tuum,

Fortia confundens, et ferrea virga superbis.

Et quia vas figuli frangere doctus eos ⁴¹¹²,

Turbine quem ⁴¹¹³ nullo potuit fortuna minorem

Reddere, qui major cum premeretur erat ;

B *Ille, domus Domini, mons montibus altior, alte*

Transiliens colles, vallibus umbra suis,

Cum jam bis novies solem revocasset ad ortum

Janus, in occasu stella serena jacens,

Albero : « Mors, inquit, nichil est michi, namque ⁴¹¹⁴

[resurget

Congaudens animæ glorificanda caro. »

Et hoc est epitaphium super reliquias ejus Con-
fluentiæ :

Officio merito presul venerandus utroque

Albero condidit hoc, heu ! cor et exta solo.

Posce Deum, lector, vir ut tibi sorte sequendus

Inveniatur ibi, pax ubi vera tibi.

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹¹⁰ Hæc rubro colore scripta sunt c. ⁴¹¹¹ manu ? ⁴¹¹² Hæc non satis constant ; eras ed. ⁴¹¹³ quæ c. ?
⁴¹¹⁴ naque c.

ANNO DOMINI DCCCXXV-MCVI.

CHRONICON

SANCTI HUBERTI ANDAGINENSIS

EDENTIBUS

L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH PH. DD.

(PERTZ, *Monumenta Germaniæ historica*, Script. t. VIII, p. 565.)

PROLEGOMENA.

Ingenti ille inter regnum et sacerdotium certamine
exorto, quod per singulas quasque episcoporum diœ-
ceses discordiæ semina sparsit, eadem cum cæteris
Leodiensis diœcesis monasteriis ruina etiam nobile
Sancti Huberti in Arduenna monasterium traxit,
quod ad summum prosperitatis fastigium sub Theo-
derico I evectum, Theoderici II cum Otherto epi-
scopo contentio de statu suo prorsus dejecit. Sed
inter ipsas quibus quassabatur calamitates, antiquæ
disciplinæ fructum percepit, cum monachus Huber-

tinus, sub Theoderico I nutritus, et litterarum stu-
diis non mediocriter imbutus, historiam monasterii
scribendam suscipere et inceptam tam felici eventu
ad finem perduceret, ut luculentiorum de temporum
istorum conditione auctorem vix inveneris. Nomen
suum latere voluit, sed monachum Sancti Huberti
ostendit tum intima rerum cognitio, tum quod c.
58 dicit *nobis videntibus*, de re in monasterio gesta.
Litteris operam dedisse tota scribenti ratio prodit,
etsi a grammaticæ regulis aliquando aberrat ; sed

ibi sæpius librarium in culpa fuisse existimo. Salustium in scribendo imitatus est, cujus etiam verba mutuatur c. 54, 76. Sed aliorum quoque scriptorum, Ciceronis, Macrobbii, notitiam ostendit c. 60 seqq., ubi Lamberti narrationes refert, sed ita passim servatis auctorum verbis, ut ea ipse legisse videatur, nisi fonte quodam derivato usus est. Præterea capiti 1 locum Historiæ Miscellæ inseruit; 78, epistolam Petri Damiani. Domesticos autem auctores ad priscam monasterii sui historiam scribendam, etsi eam breviter tantum tetigit, adhibuit Vitam sancti Berregisi (1), sancti Huberti Vitam (2), Translationem (3), et Miracula (4), Lamberti Vitam auctore Sigeberto (5), Fredegarium quoque et Anselmi Gesta epp. Leodiensium (6). Privilegia monasterii ubique ad manum habuit, et modo integra narrationi inserit, modo excerpta tantum.

Postquam primordia monasterii exposuit, tempus medium inter Altuenum et Adelardum, annos 825-1054, de quibus certi nihil compertum habebat, intactum reliquit; *ea, inquit, quæ nostris temporibus audivimus et vidimus gesta revolvamus.* Quæ non oportet ad litteram interpretari; nam a. 1054 vixdum ratus fuisse potest, et de Adelardo pauca refert, sed Theodericum I annis 1055-1087 abbatiam regentem bene novit, multaque adjecit ad ea quæ ex vita ejus ab altero æquali monacho scripta (7) recepit; alia paulo diverse narrat. Nam cum ille tetus occupatus sit in pietate abbatis extollenda, miracula afferat, cætera tanquam aliena breviter attingat, noster miracula minus curat, eorum succinctam narrationem a Vitæ auctore mutuatus, universam autem monasterii conditionem, res ejus exteriores et cum potentibus illarum regionum rationes accurate pertractat. Hæc tum ex privilegiis monasterii collegit, tum ipse vidit; ducem enim Fridericum († 1065) apud in ecclesiam tulisse c. 58 refert « nobis videntibus. » Præterea etiam Ruperti Chronico S. Laurentii usus esse videtur, c. 28-50. Dehinc progreditur ad historiam gestorum sub Theoderico II, quæ plus dimidia parte operis occupat, ita accurate scripta, tot litterarum documentis probata, ut familiarem Theoderici amicum facile agnoscamus, comitem, ut videtur, exsiliij ejus; etsi libere eum quandoque reprehendit. Vitam « Theoderici junioris de S. Huberto abbatis » scripsit Heribrandus abbas S. Laurentii Leodiensis (8) (1115-1150), sed nullum ejus vestigium manet. Noster c. 70 commemorat Heribrannum monachum S. Laurentii, eundem, ut opinor, qui Vitam scripsit, sed fortasse post nostrum. Hujus enim opus desinit in a. D. 1106, sed injuria temporis finis periit. Cap. 96

adicit Manassem postea Remensem archiepiscopum factum esse, Rodulfum post Manassem præpositum; qui cum, Manasse a. 1106 mortuo, archiepiscopus electus sit, primi editores inde concluderunt hæc antea scripta esse (9). Concedo, hoc veritatis speciem habere, sed si jam tunc scribendi initium fecerat, sequentia postea demum addidit; nam et de Theoderico abbate († 1109) tam libere loquitur, ut eo vivente opus editum esse vix mihi persuadeam, et c. 88 de Otberto episcopo agens dicit: *quandiu ex tunc superfuit*, quæ certe post mortem ejus († 1118) scripta esse videntur. Quanquam nec hoc loco nec illo legitimum argumentum agnosco, et hæc incerta manere fateor: satis habeamus nosse, auctorem operis fuisse virum inter medias res versatum, acrem judicio, veritatis studiosum. Hoc enim totum ejus dicendi genus, hoc simplex et sincera rerum narratio suadent.

Versus finem sæculi Gislebertus cap. 24 a nostro mutuatus est. Postea Ægidius eum novisse videtur (v. c. 24, 28-50), sed laudabilia tantum de episcopis Leodiensibus relaturus, admodum pauca recepit; nam tum demum inspexit, cum Anselmo destitutus alios auctores circumspiceret.

Codex operis autographus mature intercidit. Nam cum anno 1550 non jam in monasterio exstitisse, inde apparet, quod lite de jurisdictione Andaginensi inter Carolum V et episcopum Leodiensem exorta, cum historia monasterii esset in jus vocanda (10), Remaclus tunc temporis abbas in domesticis archivis nil reperiens Auream Vallem precibus adiit; unde ipsi.

1) Codex Aureavallensis transmissus est sub conditione remissionis (11), quam tamen conditionem neque abbas neque ejus successores impleverunt. Remansit potius codex apud sanctum Hubertum, usquedum monasterio a. 1796 suppresso bibliotheca dispergeretur. Per varios casus denique devenit ad virum nobilissimum Theodorum Geoffroy, in exercitu Belgico tunc tribunum equitum, inter arma Musis amicum, qui a. 1844 a Berthmanno nostro Brugis eo nomine conventus, cum urbanitate nunquam satis nobis prædicanda et codicem et domum gratiose præbuit ad utendum; cui viro clarissimo hæcæ lineas grati nostri animi et vero ipsius erga nos humanitatis perenne optamus fore monumentum. Codex membranaceus, forma minori, sæculo XIII a pluribus exaratus, post Vitas SS. Judoci, Basilii, Leodegarii, Eufraxiæ, Radegundis, Balthildis, Gilleberti epistolam ad Anselmum, Gilleberti disputationem cum Judæo, Vitas Anastasiæ, Theoderici martyris, Gengulfi, Corbiniani, habet hanc

NOTÆ.

(1) Acta SS. Oct. I, 524.

(2) Ap. Surium VI, 45.

(3) Mabillon Acta SS. O. S. B. IV, 1, 295.

(4) Hb., p. 297. In fine quædam addita sunt; exstant enim jam in cod. Bruxell. 14650, sæq. x. Commemorantur a nostro c. 22.

(5) Ap. Chapevill. I, 411, ubi falso Renero tribuitur.

(6) C. 2. Sed hoc non constat, nam paucissima sunt quæ inde haurire potuit.

(7) Ea post Mabillon, Acta VI, 2, 557 accuratius e cod. Alensi edita est in Actis SS. Aug. IV, 848.

(8) Reinerus De claris scriptoribus mon. ap. Pez Thes. IV, 5, p. 20 seqq., c. 7.

(9) Dicunt, ante a. 1108, sed Rodulfus jam 1106 electus est.

(10) Ita Robaulx, ex Fundatione monasterii Anduini manuscripta circa finem sæculi XVII, quæ servatur in ecclesia S. Huberti.

(11) Cujus conditionis apographum in calce codicis 1° habetur ita conscriptum: *Nous frere Domi-*

nique Robin, par la permission de Dieu humble Abbé de l'Eglise et Monastere Notre Dame d'Orval Ordre de Cisteaux, Diocese de Treves, et Conté de Chiny. Et nous tout le convent de ce mesme lieu, Sçavoir faisons à tous qu'il appartiendra, que environ l'An mil cinq cens cinquante seu noz predecesseurs Abbé et Convent dudit Orval ont presté à feu Monsieur Damp Remacle en son temps Abbé de St. Hubert, un tres-ancien livre intitulé Cantatorium, escrit de la main, lequel livre a esté trouvé en noz Archives, estant tres-ancien, entier et authentique, pour y adiouster foy en jugement et dehors. Lequeldit livre ledit feu Sr. Abbé de St. Hubert avoit promis rendre, et restituer en telle sorte et maniere qu'il l'avoit reçu de nosdits feuz predecesseurs. En tesmoignage de quoy Nous, Abbé et Convent susdits, avons fait appendre à cestes noz seels Abbatial et Conventual le huictiesme de Mars XV°. soixante et neuf stil de Treve. Plus bas estoit escrit. Collationné à l'originel, et trouvé concorder en parchemin à deux seaux en cire verte, ce deuxieme de Mars Mil cinq cent septante, stil de Treves par moy. Plus bas estoit signé. N. Brutkens.

historiam, continuo sæculi XIII calamo exaratam atque inscriptam : *Incipit liber qui Cantatorium dicitur*. Exciderunt duo folia 52, 53, media, quæ Romualdus Hancar ante hos ducentos annos adhuc legebat, atque unum vel plura in fine, quæ jam tunc deerant. Librarius mendis non semper abstinuit ; quæ per codicem autographum in scedulis, ut videtur, assutis suppleta videbat, ipse describens inepto aliquoties loco posuit (12), alia omisit (13) ; annorum etiam numeros, quos in textu exhibet, in codice originario plerosque margini ascriptos fuisse crediderim.

1*) Romualdus Hancar monachus S. Huberti circa a. 1650 codicem Aureævallensem satis diligenter transcripsit in chartam ; quod exemplar notis marginalibus ab ipso auctum, postea in archivum registraturæ Sancti Huberti devenit, unde a. 1854 Bruxellam translatum in bibliothecam Burgundicam n. 44,600, nobis hanc novam editionem præparantibus humanissime fuit transmissum, ut duo illa folia omissa accuratius inde possemus supplere.

1**) Aliud apographum, a. 1757 ex 1* factum habebat Linotte de Poupehan, magistratus Bullionensis, teste Ozeray *Histoire du duché de Bouillon*, p. 510.

1***) Alia duo apographa a. 1565 ex ipso 1 facta atque procuratori Luxemburgensi legatoque episcopi Leodiensis tradita memorat Robaulx p. 4 ; quorum alterum fortasse idem est, quod in castello Mirvart sibi visum ait Dewez *Histoire de Liège* I, 54.

Editionem primi Martene et Durand amplissima Coll. IV, 914 curaverunt ex ipso codice 1, at mendis nimium deturpatam, capitum distinctionem de suo instituentes. Dom Bouquet XI, 449, 655 ; XIII,

A 564 excerpta tantum dedit. Secundam instituit P. de Robaulx de Soumoy, *Chronique de l'abbaye de Saint-Hubert*. Brux. 1847, 8, e codice Bruxellensi 1* cum versione Gallica, cui subjunxit historiam monasterii a fine Cantatorii ad nostra usque tempora deductam, adnotationesque adjecit vere utiles bonaque fruge refertas, ex quibus multa didicimus. Adhibuit enim editor : Romualdi Hancar historiam manuscriptam monasterii cujus ipse prioratum gesserat, ex Cantatorio nostro aliisque fontibus domesticis compositam ; Fundationem monasterii Andagini ; Antiquitates Andaginenses ; Titulos possessionum Sancti Huberti, aliaque quædam sæc. XVII et XVIII manu scripta ; unde libro suo magnam procuravit utilitatem. Tertius bibliothecæ Burgundicæ præfectus L. B. De Reiffenberg, *Monuments pour servir à l'histoire de Namur, de Hainault et de Luxembourg*, Brux. 1847, in-quarto, codicem 1 habuit quidem, at raro adhibuit, contentus ex ejus apographo 1* editionem novam proponere, quam ectypo codicis 1 ornavit. Quarto denique loco nos Cantatorium proponimus ex ipso codice 1, cujus lacunas ex 1* supplevimus, orthographiam intactam relinquentes, excepto quod simplex e terciodecimo demum sæculo ubivis scribi cœptum in æ mutavimus. Capitum distinctionem retinimus eam, quam librarius ipse non numeris sed litteris inceptivis majusculis rubris instituit, numeros Martenianos ob commodum lectorum uncinis inclusos apponentes. In adnotatione ea quæ Romualdus Hancar, Martene et De Robaulx jam attulerant utilia, quam brevissime excerpimus, sigla illorum H. M. R. religiose ubivis et gratitudinis causa ascribentes ; reliqua nostra sunt.

INCIPIIT LIBER QUI CANTATORIUM DICITUR.

QUALITER CREATA SIT ABBATIA SANCTI HUBERTI.

1. In pago Arduennensi quoddam castrum Ambra dicebatur, eo quod Amberlacensis¹ fisci (14) capud haberetur, quod funditus eversum, Hunis vastantibus Gallias, per annos fere trecentos triginta septem (15) desertum ad nichilum devenerat. (*Hist. Misc.*) Hæc² gens diu inaccessis montibus seclusa, tempore Valentis imperatoris repentina rabie Gothorum terras invasit, et rex eorum Filimer ante cum Gothis Geticas et Sciticas terras ingressus reperit ibi quasdam magas, quas alirumnas dicunt, et eas suspectas habens, per solitudines fugatas exturbavit. Cum hiis silvestres homines quos Faunos ficarios dicunt coeuntes, hoc genus ferocissimum inter Mæotides paludes genuerunt, quod tetrum et exile, vix humanam imaginem representans, videntibus se nimium ingerebat terrorem vultus sui horrore, eo quod esset deformis et execrandæ nigredinis. Maribus genæ desiccantur³ antequam lactentur, ut jam tunc tolerare laborem cogantur ; forma

C quidem exigui, sed motibus arguti et expediti, atque ad equitandum promptissimi, scapulis latis et ad arcuum curvationem et sagittandum periti, cervicibus firmis et semper superbia erectis, animos ferocissimos habentes et belluino more viventes. Hii cum Athala rege suo divinæ vindictæ necessitatibus⁴ subservientes, dum Galliarum urbes et castella simul et ecclesias vastarent, hoc quoque castrum in transitu suo subverterunt. (*Vita Berengisi.*) Temporibus autem Pippini, qui major domus erat sub Theoderico rege, uxor ejus Plectrudis Amberlacum suæ dictionis fiscum parabat adire, et per prædictum locum transiens, tam tædio vaste solitudinis quam fervore æstatis confecta, ibidem in pratis virentibus decrevit aliquamdiu requiescere. Et cum D post exactam refectionem comites ejus longiori sumpno premerentur, ipsa curiosior pro equis pascentibus, ne per silvas vagarentur, neminem excitans sola surrexit ; equisque recollectis jam lassior,

VARIAE LECTIONES.

¹ ita corr. manus recens pro ablacensis. ² Hæc — subverterunt a librario post fluvium Lumnæ collocata, sed signis a, b, c factis suo loco reposita sunt. Unde in codice originario ab auctore in margine adjecta fuisse conjicias. ³ secantur *Hist. Misc.* ⁴ vel nutibus? nibus 1. jussibus 1*. e corr.

NOTÆ.

(12) C. 1, 8, 62.

(13) C. 76, 78.

(14) Ambrae castri nullam præterea mentionem

inveni, sed nominis vestigium manet in villa Amberloux S. Huberto vicina.

(15) Corrigendum 237. HANCAR.